

Skogsliv

Kulturella processer i nordiska skogsbygder

*Ingar Kaldal, Ella Johansson,
Bo Fritzbøger och Hanna Snellman (red.)*

HISTORISKA MEDIA

- Peltonen, Matti 1991: *Uiton historia. Tukinuitosta Suomessa 1800-luvun puolivälistä 1980-luvulle*. Tekniikan museon julkaisuja VI. (English summary: The history of timber floating in Finland). Tammisaari.
- Pulkkinen, Terho 1956: *Työttömyyden levinneisyys. Sosiaalipoliittinen tutkimus työttömyyden levinneisyydestä Suomessa vuosina 1948 – 53*. (English summary: Distribution of unemployment in Finland in 1948 – 53. Porvoo.
- Pöysä, Jyrki 1997: *Jätjän synty. Tutkimus sosiaalisen kategorian muotoutumisesta suomalaisessa kulttuurissa ja itäsuomalaisessa metsätyöperinteessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 669. (English summary: The birth of the lumberjack). Vammala.
- Ranger, Terence 1987: *The Invention of Tradition in Colonial Africa*. I: Eric Hobsbawm, Terence Ranger (red.) *The Invention of Tradition*. Cambridge.
- Rannikko, Pertti 1987: *Metsätalous ja kylä. Suurmetsätalouden vaikutus maaseudun asutusrakenteeseen 1900-luvulla*. Joensuun yliopisto. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja n:o 81. Joensuu.
- Rosander, Göran 1967: *Herrarbete*. Skrifter utgivna genom landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala. Serie B:13. Uppsala.
- Rosander, Göran 1985: *Den regionala identiteten. Exempler Dalarna*. *Nord Nytt* 25.
- Ruotsala, Helena 1992: *Reindeer management in the grips of change, with reference to the Kyrö reindeer owners' association in West Lapland*. *Ethnologia Fennica* 1991. Vol 19.
- Shields, Rob 1992: *Places on the Margin. Alternative geographies of modernity*. London.
- Snellman, Hanna 1989: *Lumberjacks in Finnish Lapland: Reality and Romance as Historical Portrayals*. *International Journal of Oral History* 10, No. 2, June 1989.
- Snellman, Hanna 1993: *Migrants Living of Forests. Interacting Communities*. I: Zsuzsa Szarvas (red.) *Studies on some Aspects of Migration and Urban Ethnology*. Budapest.
- Snellman, Hanna 1996: *Tukkilaisen tulo ja lähtö. Kansatieteellinen tutkimus Kemijoen metsä- ja uittotyöstä*. *Scripta Historica* 25. (English summary: Lumberjacks in Finnish Lapland: Requiem of an Era). Jyväskylä.
- Snellman, Hanna 1998: *Symbols of Social Identity – with examples from lumberjacks. Papers presented at the sixth Finnish-Hungarian ethnological symposium in Pécs-várad 1997*. Under tryckning.
- Tuominen, Marja 1996: *Onko Junttilasta lukkariksi? I: Vuokko Aromaa (red.) Lääkäri, lukkari, talonpoika, duunari. Lukuja suomalaisten historiaan*. Keuruu.
- Yocom, Margaret M. 1990: *Fieldwork, Gender and Transformation: The Second Way of Knowing*. *Southern Folklore*. Vol. 47, no. 1.

Ingar Kaldal

Skog, arbeid og dagligliv i kvinners og menns fortellinger fra Trysil og Nord-Värmland etter 1930

UNDER INDUSTRIALISERINGEN FRA siste del av 1800-tallet ble livet i skogsbygdene endret på måter som gav nye innhold til det å være kvinne og mann. Med tømmerskogsmoderniteten fulgte ikke bare nye maskuliniteter.¹ Også livet som kvinne ble preget av nye mønstre for arbeid og forbruk. Men like grunnleggende endringer skjedde i senere epoker, som denne artikkelen skal handle om. I avindustrialiseringens, avfolkningens, arbeidsløshetens, førtidspensjoneringens, forgubbingens, omsorgs- og serviceyrkenes og naturturismens skogsbygder har både arbeid, kunnskap, hushold, hjem, familie, kroppslig slit, natur, skog og bygd fått nye betydninger.

Målet her er ikke å beskrive hva endringene konkret gikk ut på, men å analysere hvordan det å leve som kvinne eller mann i en skogsbygd fikk sine betydninger og meningsinnhold skapt, gjenskapt og omskapt gjennom flere historiske prosesser i siste halvdel av 1900-tallet. Det er problemstillingen. Et grunnlag for å utforske den ligger i intervjuer som er gjort med ca 90 mennesker som har sine livserfaringer fra Trysil eller Nord-Värmland i ulike deler av perioden etter 1930. I tillegg vil jeg trekke inn andre kilder, som dagboksnotater, skjønnlitteratur og lokalhistorisk litteratur fra området.

Litt om metode

Et annet mål med denne delstudien er å prøve å dra nytte av narrative trekk ved kildene. Samme hvor mye historiske kilder ofte kan se ut til

bare å fortelle *om* noe, bærer de stadig i seg spor etter betydninger og meningsinnhold ved *måten* de forteller på: i kildene er stoffet ordnet til temaer og bilder, deres framstillinger er innrettet mot mål, og deres innhold spunnet rundt tråder. I det hele tatt: i kildene gis det levde livet de handler om, mening og betydning gjennom narrative grep. Dermed ligger også det de handler om, i *vid* forstand, aldri bare i det de umiddelbart sett beskriver eller referer til. Det som lar seg tolke ut av kildenes forteller*måter* av temaer, bilder, motiver og narrative innretninger, tråder og grep, lar seg for det første vanskelig skrelle bort fra kildene, slik at de står igjen som uskyldige formidlere av »hvordan det var«. ² For det andre: den som er interessert i hvordan det var å *være menneske*, vil nettopp i slike sider ved kildene ofte kunne finne de mest betydningsfulle og meningsladede sporene etter det livet de stammer fra. Men hvor stammer så *disse* sporene i kildene fra?

Selv om enhver kilde på *en* måte stammer fra ett bestemt tidspunkt da den er blitt til, for eksempel som skrift på papir eller prat på bånd, inneholder de fleste kilder spor fra ulike tider og kontekster, sjelden bare fra akkurat da de ble fiksert i sin umiddelbare form, og kanskje like sjelden fra bare ett tidspunkt i fortida. Straks en menneskelig hendelse er nedfelt i en kilde, er den også på et eller annet plan innordnet i en betydningssammenheng. Og *den* er aldri bare resultat av et øyeblikk, verken det øyeblikket kilden fortelles *i*, eller det den forteller *om*. Fortellinger får både form, innhold og betydning gjennom *prosesser*. Derfor kan betydninger og meningssammenhenger som en finner spor etter i en og samme kilde, stamme fra flere tider og ulike forhold. Det gjelder i prinsippet såvel samtidige kilder som retrospektive fortellinger nedtegnet lenge etter at noe har skjedd. I begge tilfeller kan det være vanskelig å vite nøyaktig *når* de ulike betydningssporene stammer fra. Hvis det er betydninger og meningsinnhold en utforsker, er det likevel sjelden øyeblikk, men heller langsiktige prosesser som *er* mest interessante.

Noen tror kanskje etter dette at prosjektets mål er å rekonstruere fortidige menneskers tanker eller mentaliteter. Det er det ikke. Betydninger og meningsinnhold har her mer til felles med det tyske »Sinn« og engelske »meaning«, enn med det norske »mening« – som ofte brukes mer om tanker, idéer og oppfatninger. Å dra slutninger fra det som lar seg tolke ut av kildenes måter å fortelle noe på, til hva folk har tenkt eller følt en gang i fortida, er vanskelig. Mer realistisk er det å tolke kildenes spor etter levd liv for å si noe om hva ulike sider ved livet kan tillegges av betydninger, og om hvilke meningssammenhenger de lar seg

tolke inn i. Og *det* er aldri helt det samme som det fortidsmenneskene tenkte og følte. Målet er her verken å gjenfortelle eller å gjentenke (jfr Collingwoods »re-enactment of thought«³), men å fortelle noe nytt, ved å tolke kildenes fortellinger.

Fortellinger var i seg selv viktige i det livet folk levde, de var ledd i de prosessene hvor for eksempel arbeid ble ladet med ulike betydninger for kvinner og menn. Fortelling var en måte å *tilegne* seg et arbeid på, både hvordan det skulle gjøres, hvilke sammenhenger det hørte til i, og hvilke erfaringer det ble gjort til del av – i tidas løp. Fra slike prosesser stammer også kildenes spor. I det kildene forteller, finnes derfor flere lag av betydninger, som en bare får fram ved å legge til nye lag av tolkende fortelling (jfr Clifford Geertz »thick description«⁴).

Mye mer vekt kunne gjerne ha vært lagt på å kartlegge og skildre konkret hva skogens og skogsbygdens mennesker slet og strevde med. Men her skal det altså handle først og fremst om å tolke hvordan det til bl.a. »slit«, »arbeid«, »skog«, »hjem« og »bygd« har vært knyttet varierende betydninger i kvinners og menns liv. Selv om det ikke skal brukes mye plass på det, hører det selvsagt med i en analyse av fortellinger om levd liv, å se dem i lys av det en ellers vet om hva folk *gjorde*. Det er ofte når fortellingene sier noe annet, ved at de åpenbart fordreier, overdriver eller fortier, at betydningene ved det de handler om, også blir tydelige. I det ligger ikke at analysen har som mål å finne forklaringer på noe subjektivt og uvirkelig i noe mer virkelig – »bak« fortellingene. Betydninger og meningsinnhold er i denne sammenhengen ikke mindre *del av* virkeligheten enn det en kunne ha beskrevet mer konkret av arbeid og arbeidsforhold, ville ha vært. Straks et arbeide er gjort, eller et materiale er brukt, inngår det i betydningssammenhenger, og betydningene lar seg vanskelig skille verken fra arbeidet, redskapene eller materialene »i seg selv«. Og ingen beskrivelse verken av levd arbeidsliv eller av dets materielle sider er fri for tolkning.

I en slik analyse får også det kildene forteller av *myter*, verdi på en annen måte enn til vanlig i historiefaget, hvor myter behandles ensidig som usannheter. I analysen av forteller*måter* blir ikke det avgjørende spørsmålet hvorvidt det en kilde handler om, har skjedd akkurat slik den forteller det. Nær sagt tvert imot: her blir det nettopp viktig å dra nytte av det som fortelles på *måter* som mytologiserer, ved å uttrykke noe som mange tror på, og liker å fortelle om og om igjen, og gjerne på måter som opphøyer en person, hendelse eller handlemåte til forbilled-

lig, legendarisk, helteaktig, ærerikt, moralsk riktig – eller omvendt. Ved at fortellinger mytologiserer, får de ofte også *ekstra* tydelig – ikke mindre – fram betydninger og meningsinnhold både ved det de handler om, og ved den konteksten de fortelles i.⁵ Dermed kan også kvinners og menns arbeidslivsmyter fortelle mye om hva arbeid og endringer i konkrete arbeidsforhold har betydd, som *del av* livet i en skogsbygd.

Arbeidslivet i Trysil og Nord-Värmland

Trysil og Nord-Värmland hører til de mest skogbruksdominerte bygdene i Skandinavia. De ligger i grensetraktene mellom Norge og Sverige. I den perioden det her handler om, levde den største delen av den mannlige befolkningen her av å arbeide i skogen eller med ulike virksomheter knyttet til den. Mange hadde i tillegg litt egen jord. Både Trysil og Nord-Värmland var lenge utpregede småbruksbygder, men jordarealene var ikke større enn at det var lønnsarbeidere de fleste mennene her først og fremst var.⁶ Kvinnene utførte lenge sitt arbeide først og fremst med et mangfold av oppgaver i og omkring hus, hjem og eventuelt fjøs. Men etter hvert åpnet det seg muligheter for lønnsarbeide også for dem, særlig i et voksende offentlig helse- og sosialvesen. Samtidig sluttet jorda og dyra mange steder å være en del av husholdsgrunnet, og mange småbruk ble lagt ned. Det siste skjedde mye raskere på svensk enn norsk side av grensen. En annen forskjell i siste del av perioden var at turistnæringen kom til å blomstre sterkere i Trysil enn i Nord-Värmland, men det var på grunn av fjellet, ikke skogen.

Et viktig trekk ved utviklingen var likt: blant mennene levde stadig færre fra 1960-årene og utover av tømmerhogging. Men de som ennå gjorde det, fikk i større grad skogen som stabilt og helårs yrke. Når dette skjedde samtidig med at mange kvinner tok seg arbeid på et lønnsarbeidsmarked, sier det seg selv at det må ha rørt også ved hvilke betydninger som var knyttet til menns og kvinners arbeidsliv.

For mange ble det et påtrengende spørsmål fra 1960-årene om de skulle flytte fra skogsbygda. Det er en etablert oppfatning i flere skogsbygder at gutter har vært mer opptatt av å bli værende i bygda, mens jentene lettere har reist sin veg.⁷ I stedet for å kartlegge hvordan dette forholdt seg kvantitativt, skal det her handle om hvordan forholdet til skogsbygda og arbeidslivet der ble formet ulikt som temaer i menns og kvinners fortellinger.

Hjemme – borte, inne – ute, og »hjemme« – »ute«

Husholdsmodeller med menn som utearbeidende eneinntektsskaffere og produsenter, og kvinner som innarbeidende forvaltere av familiens omsorg og forbruk, har aldri passet godt på skogsbygdene – ikke en gang da dette mønsteret trolig var mest utbredt ellers i samfunnet, i 1950-årene.⁸ I skogsbygdene har kvinner lenge før de begynte å ta seg fast og lønnet arbeid, bidratt på et mangfold av måter til husholdets produksjons- og inntektsside: fra jord og fjøs har de levert mat både til familien og til salg; gjennom husflid og annen hjemmeproduksjon har de produsert både klær til huset og varer for omsetning; i skog og mark har de sanket råmaterialer og bær – det også har de til tider solgt for penger; og i ung alder har de ofte måttet bort fra hjemmet for å tjene hos andre, på et marked som ofte gjorde dem mye mer viden bereist »ute« – utenfor skogsbygda – enn hva som var vanlig for unge gutter fra samme miljø. Når gutter i skogsbygdene kom tidlig »ut i arbeid«, var det i større grad innen egen hjembygd. Men også for menn har det her vært normalt langt opp til våre dager å veksle mellom arbeid hjemme og borte – og »ute«, både i betydningen utendørs og borte fra hjemmet. Og som kvinnene kombinerte også mennene stadig flere arbeidsfelter. I tømmerkogen var de kanskje bare noen uker. Ellers i året arbeidet de med mye annet, som veiarbeid, husbygging, sagbruksarbeid og arbeid på det som fantes i bygda av dyrket jord.⁹

Om en tolker minnematerialet fra perioden, også fra tida før skogsarbeid for noen få menn ble et helårsyrke, framstår likevel skogen som mannens overordnede arena, og som et sted der kvinners deltakelse huskes som unntaksviser besøk fra en annen verden.¹⁰ Og når en oppsøker ektepar for å intervjuer begge to om livet i skogsbygda, hender det at en får høre fra kona, at hvis det er skogen det skal handle om, så er det nok å snakke med mannen i huset, for »det har han bedre greie på enn je'«. ¹¹

»Skogen« handler da ikke bare om den skogbevokste delen av et fysisk landskap, men om en arbeidsverden, bestående av en rekke arbeidsoppgaver som mer eller mindre direkte var forbundet med skogbruket, og som dermed utgjorde biter av et sammensatt og skiftende arbeidsliv som var spesifikt for *skogsbygda*: Også det å ta del i fløtingen om våren, og å arbeide noen uker på et sagbruk, for så vidt også å ta seg av hest, traktor og skogsredskaper utenom hogstsesongen, hørte mer eller mindre med til dette arbeidsfeltet. Å kunne fortelle om egne erfaringer fra denne verdenen, ser ut til å ha knyttet menn ikke bare til »skogen«, men til *skogsbygda*.

Dette er bånd som kvinners livshistorier ser ut til å ha blitt mindre preget av, selv om det handler om kvinner som all sin tid levde sine liv, fra morgen til kveld, dag til dag, året rundt, i bygda. Å arbeide med matproduksjon og mye annet på eget småbruk eller i eget hus, og å ta del i bygdesamfunnets mange sosiale nettverk, hvor kvinnene ofte var de mest aktive, ble ikke temaer i fortellinger der tråden var sterke bånd til skogsbygda, slik mennenes forhold til »skogen« ble. Dette handler ikke først og fremst om hvem som *var* i skogen og ikke. Mange kvinner utførte faktisk ennå etter 1930 oppgaver i skogen, som kokker, og på setrene om sommeren, og ellers med sanking av ved og fôr og plukking av bær.¹² Det handler derimot mer om prosesser der »skogen« ble ladet med andre betydninger og meningsinnhold i fortellinger om menn enn om kvinner. La dette være en hypotese, og et utgangspunkt for videre tolkninger av kvinners og menns liv og arbeid i Trysil og Nord-Värmland. Og la oss først se hvordan dette kommer til uttrykk i minner fra oppvekst og oppdragelse.

Fortellinger om å bli voksen

Ennå ved midten av 1900-tallet ser det etter minnene å dømme ut til å ha rådet gamle mønstre for hva slags arbeid gutter og jenter ble tatt med på. Guttene fikk tidlig være med far i skogen, mens jentene tok del i det arbeidet mor utførte hjemme. Etter hvert som de ble ungdommer og måtte ta seg arbeid på egen hånd, ble jentene sendt bort på tjenester, mens guttene fortsatte i skogen, mer eller mindre i fars arbeidslag – og fotspor. Når så mange oppveksthistorier forteller om nettopp slike forløp, betyr ikke det at guttene unnlot å bli tidlig innført også i mange andre arbeidsfelter som fantes i en skogsbygd. Det handler heller om at *fortellingene* om det å bli voksen framhever noe som mer konstituerende ved det å bli mann, enn annet. Mens det å bli voksen for jenter handlet om »å skulle bort«, handlet det for gutter om å skulle ta steget fra gutt til »kar« hjemme, i skogsbygda, og *det* gjorde de altså da de ble med far i skogen. Selvsagt betyr dette heller ikke at historiene nødvendigvis lyver om at gutter tidlig fikk være med sine fedre i skogen. Hvor mange som gjorde det, og hvor tidlig, er her ikke spørsmålet. Formålet er mer å få fram hvordan akkurat den hendelsen ble et hovedtema når det å være mann i skogsbygda ble ladet med meningsinnhold.

På lignende måter framstår det nærmest som en fast talemåte at jenter »skulle bort«. Og mange jenter *har* reist. Til tider har skogsbygder

vært preget av »kvinnobrist« fordi flertallet av dem som flyttet ut, var jenter. Også mange menn har forlatt skogsbygdene, både langt tilbake, for eksempel under utvandringen til Amerika på 1800-tallet, og da selselsettingen i skogen sviktet fra 1960-tallet. Det »å skulle bort« har likevel ikke på noen tilsvarende måte som for jentene blitt et tema i fortellingene om guttenes veier til å bli voksne. Måten dette er blitt gjort til tema på, i nærmest faste fortellinger, tyder på at ikke bare »skogen«, men det å skulle slå rot i skogsbygda, og det å høre til der eller ikke, har hatt nokså ulike betydninger i kvinners og menns liv.

Tråder til disse forskjellene ble spunnet allerede ved at jenter og gutter ble tillagt ulik betydning som ressurser i husholdene. I barnerike familier var det en grense for hvor mange jenter det var bruk for å ha gående hjemme til å assistere mor. Guttene kunne derimot snart bidra med pengeinntekter til husholdet fra skogsarbeid i bygda. Det avgjørende var likevel neppe størrelsen på den lønna de tjente, for tall fra Värmland i 1940-årene tyder på at unge menn under 20 år tjente temmelig lite i skogen.¹⁴ Og de trengte ikke mindre enn voksne menn av mat og klær. Men deres arbeid ble betalt med penger, og det gav guttenes arbeid høyere prestisje i seg selv. Dessuten var det å ta unggutter med til skogen å innføre dem i en verden som de »hørte til i«, på sikt, og som menn. *Der* lå trolig den viktigste forskjellen.

Når en spør eldre kvinner som vokste opp i de samme bygdene i 1930-årene, om deres »første arbeid«, handler svaret som oftest om deres første tjeneste borte fra hjemmet, som gjeterjente, pike eller hus-hjelp/ »hembitråden«, hos andre enn foreldrene. At jenter hadde arbeidet mye hjemme før de reiste ut, hindret ikke deres svar på spørsmål om deres »første arbeid« i å starte med da de måtte bort. Når det er sagt, fortsetter de gjerne med å skildre flere steder hvor det bød seg tjenester, på ulike steder borte.¹⁵ Det betyr altså ikke at det var da de begynte å arbeide, men at det var da *det* arbeidet begynte, som fikk betydning som startpunkt i deres fortellinger om sine egne »arbeidsliv«.

Gutter på vei til »skogen«

Når spørsmålet om »ditt første arbeid« rettes til en mann som vokste opp i 1930-40-årene, går svaret som regel rett til »skogen«. Andre arbeidsoppgaver gutter var med på, nevnes sjelden. La oss høre *hvordan* veien til »skogen« huskes:

Ofte nevnes barkingens første bit av oppdragelsen til å bli skogs-

arbeider.¹⁶ Den fortelles om som innføring i en verden, og som start på noe langsiktig, noe de *skulle* bli. Å lære barkingen var å tilegne seg en forsmak på noe *varig*. Det første arbeidet i skogen blir fortalt om som trinn i en lang prosess der også de følgende trinnene hørte til – ikke på stadig nye steder borte, men – i en og samme verden: i »skogen«. Og i *denne* sammenhengen var den å oppfatte som »hjemme«, selv om mye skogsarbeid ble utført langt hjemmefra.

Men heller ikke de første arbeidsoppgavene i skogen gjorde en gutt til skogsarbeider – med én gang. Barkingen var en forprøve som uerfarne kunne settes til – selv om det var et arbeid alle menn i skogen gjorde, for barkingen fylte så lenge den ble gjort manuelt, over halvparten av arbeidstida under tømmerhogsten.¹⁷

Historiene om gutters første barking inneholder ofte tydelige markeringer av at det var noe de ble satt til fordi de var for unge til å hogge. Før andre verdenskrig ble ennå mye av barkingen utført med øks, men nå tok barkspadene over. Da kunne barkingen også være en måte å holde de yngste unna øksa på. Det handlet altså om å bli holdt utenfor det skikkelige skogsarbeidet, men det var foreløpig:

Jag var med pappa, han fällde, och jag barkade ... yxa vet jag inte om jag fick använda den första tiden ... fälla fick jag inte i början, men sen ... och efter nogot hade jag väl eget verktyg ... första tiden brukade jag min fars verktyg.¹⁸

Preget av *forstadium*, og *gutteoppgave*, understreker betydningen av at her fikk gutter en prøve på noe de ikke *var*, men desto mer: skulle *bli*. Ofte handler slike historier om en sakte, hard og tålmodig, men sikker og nesten forutsigbar tilegning av etapper på vei til sin egen framtid. Fortellingene om dette følger så å si en linje mot et klart og forutbestemt mål – lineært, teleologisk og determinert.

Å bli voksen betydde for mange skogsbygdgutter ennå i 1930- og 40-årene å ta over en slags farsarv til en arbeidsverden. Det kan sammenlignes med odelsgutters forhold til jorda. I Trysil, og særlig i Nord-Värmland, hadde få gutter tilgang til egen jordeiendom av noen størrelse. Hadde de jord, noe mange likevel hadde *litt* av, var det gjerne så lite at lønnsarbeid i skogen og ellers i bygda var helt avgjørende for å greie seg. Det gutter i slike skogsbygder forventet å få forvalte av »farsarv«, lå dermed ikke så mye i eiendomsrett til jord som i å ta over og føre videre fedrenes arbeidskompetanse og arbeidskultur.

Og i denne kulturelle kapitalen ser det ut til at »skogen« hadde en

overordnet konstituerende betydning. I praksis inkluderte som sagt »skogen« virksomheter som ikke foregikk bare i selve skogen. Men det gutter fikk være med far på *der*, utgjorde en kjerne i denne arbeidets »odel«. Det var *den* det handlet mest om når menn i sine livshistorier fortalte om da de tok steget fra gutt til arbeidsmann.

Minnene om hvordan dette ble »arvet« er slett ikke bare positive, ofte tvert i mot. »Det var hårt at barka ... inget lämpligt jobb för en yngling det«, sier en mann fra Höljes.¹⁹ Barkingen var også noe som måtte læres:

Det var farsan som lärde mig att barka åt båda sidorna ... at man kunde växla mellan varje... det var knotig tall detta ... det var rent svårt at få av barken ... och det var noga med att barka på den tiden ... fick inte vara igjen någon bark kvar ... och så var barken frusen ... men det fick gå det också.²⁰

Desto hardere prøvelser en gutts møte med skogen besto i, dess bedre egnet de seg også som temaer i fortellinger der det gjaldt å skildre skogsarbeidet som noe som krevde sin mann, og som ikke bare lot seg ta over uten videre, av hvem som helst. I *den* sammenhengen kunne minner om stivfrosne klær, uutholdelige smerter i armene og hemmelige tårer om kveldene ikke bare fortelle om umodne guttekropper og harde prøvelser, men om hva »skogen« krevde, og om stoltheten ved å ha tilegnet seg evnen til å mestre det.²¹ *Fortellingene* utgjorde som nevnt i seg selv viktige ledd i denne tilegnelsen, og i konstitueringen av »skogen« som kulturelt arvegods. Og i disse fortellingene gav smerter og prøvelser »odelsarven« ekstra verdi.

Å bli arbeidskvinne – å *gjøre* kvinnearbeid

Også jenter førte videre arbeidskultur fra sine mødre. Men den ble ikke på samme måte som for guttene vevd inn i fortellinger der »skogen« var den bærende tråden og historiens mål.

En oppgave som også jenter fra gammelt av hadde utført i selve skogen, var å gjete dyr. Men det arbeidet var begrenset til en aldersperiode som skulle avsluttes når de ble voksne, så det ble ikke sett som noen forprøve på et langsiktig voksenliv, verken i skogen eller »skogen«, slik barkingen ble for guttene. Også gutter drev mye med gjeting, men heller ikke når de gjorde det, ble *den* tillagt noen slik betydning. Gjeting var, samme hvem som utførte den, ikke et arbeidsfelt hvor det var vanlig å fortsette som voksen. Som gjeter kunne en bli fullbefaren som barn.

Ikke alle skogsarbeidere bodde i koier langt hjemmefra når de arbeidet i skogen. Her har en skogsarbeider fått besøk av kone og barn, og nytter sjansen til å ta en kafferast (Foto: Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek i Oslo).

En annen oppgave mange jenter i skogsbygder hjalp sine mødre med helt til omkring 1950, var å bære vann. Men det var først og fremst et slit som det nettopp i denne perioden ble lagt vekt på å avskaffe, ved å legge vannspring inn i husene – senere også i fjøsene (og *da* ble det største slitet med å bære vann borte, for det var til dyrene de største vannmengdene trengtes). Heller ikke å bære vann ble forbundet med stolt læring, eller innføring i noe en skulle *bli*. Fortellingene om kvinnenens arbeidsliv handler i det hele tatt mindre om hva de skulle *bli*, men desto mer om hva de *gjorde*. Når kvinner forteller om vannbæring da de vokste opp, handler det først og fremst om noe mor i familien gjorde. Det var tungt, og skulle ikke overlates til barn før de hadde styrke til det, og da heller ikke til gutter. Det finnes historier om at mødre skånet særlig sønnene sine for vannbæringen, fordi de mente de måtte spare kreftene sine til »skogen«. ²² Når vannbæringen ble utført av andre enn mor, var det ofte jenter som gjorde det. Dette nedfelte seg likevel ikke i kildenes fortellinger som *jente*oppgave. Som del av mors ansvar hørte vannbæringen til et kvinnelig arbeidsområde. Men den var ikke en oppgave som i kvinners livshistorier fikk betydning som noe viktig trinn på vei til status som skikkelig arbeidskvinne.

Jenter gjorde mye annet. De tok del i et vidt spekter av oppgaver som det ellers lå til mors ansvar å få gjort i hus og hjem, og i fjøset: »Vi vevde, kardet og spann.« ²³ Hvordan var oppdragelsen til arbeid for jentene, spør vi en annen kvinne: »Ikke noe jeg tenkte på, det vart slik ... Det var å begynne ... Broren min begynte i skogen.. Men kvinnfolk-arbeid gjorde han ikke i oppveksten ...« Hva var så det?

Å det var mye det ... Vi gjorde alt, kinne, yste, karde og spann, vevde, gjorde det meste slikt sjøl. Dette var kvinnfolkarbeid (...). Vi fikk være med på arbeid ... laut opp om morgonen ... ikke noe kjære mor ... vaske opp att ... pynte ... bar ved ...

sier ei kvinne i Trysil. ²⁴ Selv om jentenes arbeidsoppgaver også lar seg skildre som klart avgrensede og spesifiserte, hører det stadig naturlig med når det fortelles om dem, at de handlet om »alt«, eller »det meste«. ²⁵

Når det utdypes med eksempler, fortelles de ofte på måter som nett-opp får godt fram mangfold og variasjon:

Vi fick vara med på allt ... att tvätta arbetskläder från skogen ... du kunde nästan ställa byxorna som hade använts i skogen upp och ner, och det var att skura med skurborste [...] och ... borste och såpa, ... och (vi) hade gryta att koka i ... stod ute ... och så hade vi får. Och det var till att spinna ull ... och binda (sticka) strumpor och vantar ... allt detta måste man lära sig tidigt ... sen fick man vara med och ställa i lagården och gå bort med korna ... och så skulle det bakas och kokas ... det var inte att gå til boden (affären), och köpa en korvbit da ...

Selv om det jentene deltok i av arbeid, i stor grad ble utført omkring hus og hjem, konsentreres ikke fortellingene om deres liv om hvordan det var knyttet til *en* bestemt arena. Et grunnmønster i kvinners historier går ut på å gi eksemplene slik at de understreker *bredden* i spekteret, heller enn å konsentrere fortellingen om noe som mer viktig enn annet, eller som nøkkeloppgave.

Men én grense framstår som tydelig også for jentene. Som ei jente fra Höljes svarer – etter å ha fortalt mye om at hun var med på »alt« slags arbeid, både inne og ute – på spørsmål om *det* betyr at det ikke var noen forskjell på hva jenter og gutter måtte gjøre av arbeid: »jag var väl aldrig med i skogen.« ²⁷ Flere sier det samme. ²⁸ Her handler det enda en gang om »skogen« som begrep for mennenes arbeidsverden. Og fortellingen innrettes mot å understreke hvor sterkt det å »være

med« – som det heter – i *den* »skogen«, stred mot det som *hørte med* til livet som jente. Hvis de *hadde vært* »med« i skogen, noe som ikke var helt uvanlig, ble det likevel i fortellingene om jentenes oppvekst lett til et ikketema, eller unntakstema, noe jenter ikke tok med – som normalt eller naturlig – når de skulle fortelle om sine liv – som jenter. Også det en ikke forteller, eller ikke vil fortelle, kan fortelle noe om hva som har vært viktig i ens liv.

Dette betyr altså ikke at jenter unnlot å utføre arbeidsoppgaver i skogen, for som nevnt gjorde de det i flere sammenhenger, både med gjeting, bærplukking og som kokker. Hvis en barneflokk besto av bare jenter, hendte det at de også måtte være med far i tømmer skogen.²⁹ På én måte har en her å gjøre med kilder som gir ulike versjoner av hvor grensene gikk for hva slags arbeid jenter var med på og ikke. Men enten det nevnes at jenter i »skogen« *forekom*, eller de om det sier blankt »aldri«, så handler det ofte om den samme *symbolske* grensen. Bak den grensen kunne jenter av og til ferdes, men da var de i en mannlig verden. Skogen og »skogen« var ikke det samme, og historier om kvinnelige gjøremål i skogen lar seg godt forene med fortellinger om at i »skogen« var kvinner ikke.

Slett ikke alle gjøremål i skogen hørte altså med til dette ellers sammensatte mannlige arbeidsfeltet, »skogen«. At kvinner plukket bær i skogen, overskred dermed ikke grensen mellom det som her hadde betydning som kvinnelig og mannlig, eller grensen mot »skogen«. Det handler her ikke først og fremst om hvor *mye* skogsbygdenes ulike arenaer – for ikke å si arealer – ble brukt av kvinner og menn, men om arbeidsfeltenes symbolske betydninger. Kanskje spilte »skogen« og særlig hesten, som var mannens eneste *helt* eget dyr, her samme rolle i skogsbygdene som fisket og fiskebåten på kysten. Der betydde det fra gammelt av fare for dårlig fiske å ha kvinner ombord i båten. I skogsbygdene fantes en lignende avskjerming av menn fra fjøset, og da særlig fra melkingen av kyrne (inntil melkemaskinen kom, og mennene fulgte etter).³⁰

Verken hesten, skogen eller fjøset – neppe heller kjøkkenet – var *bokstavelig* talt stengte verdener for det »andre« kjønn. Jenter kunne få bruke hesten om det var nødvendig, til å spre møkk, og vi vet at menn fra gammelt av også utførte oppgaver i fjøset, f.eks. i forsyningen av fôr, og ved å bistå under kalving. Kanskje var det heller ikke viktig å utestenge det »andre« kjønn – når situasjonen tilsa at det, og det kunne fortelles om etterpå som unntak, eksotisk utflukt eller kanskje også

hyggelig besøk. Det siste ligger ofte mellom linjene når det fortelles om de gangene jenter var med sine fedre i »skogen«.

Det bildet som her tegner seg av kvinner i skogsbygder, passer godt med det etnologen Liv Emma Thorsen har gitt av bondekvinner i Trøndelag som »fleksible kjønn«.³¹ Også i materialet fra Trysil og Nord-Värmland framstår kvinner som fleksible, men da ikke bare fordi de vekslet mellom mange slags arbeid. Det fleksible ligger her minst like mye i deres *livshistorier*. Der fortellingene om menns veier til sine arbeidsliv i skogsbygda ble ordnet etter rette linjer, entydige mål og forutbestemte retninger, var fortellingene om kvinnene mer preget av brudd, variasjon og uforutsigbarhet. Der det mannlige framstår som bundet til »skogen«, framstår det kvinnelige mer som »åpent landskap«.

Også jenters arbeid ble tema i historier som var rettet mot positive mål: å bli voksen og skikkelig arbeidskvinne. Men det handlet ikke som for menn om å *bli* noe, i betydningen tilegne seg et arbeidsfelt eller yrke som deretter hørte en til, og som en *var* – slik noen menn *ble* og *var* »skogens menn«. I stedet handlet det for kvinnene om å *gjøre* oppgaver som gjorde jenter forberedt på et liv som *kvinner* – og om å tilegne seg evner som var nyttige nesten samme hvor de måtte havne i verden – hvis en var *kvinne*. Deri lå deres bånd – og retning. Samtidig: hvis det var slik at kvinners arbeidsliv var mindre preget av at de *ble* og *var* noe, og i stedet handlet om det de *gjorde*, var de kanskje også mer åpne for forandringer.

»Skogens mann«: særegen og uforanderlig ...

I fortellinger om mannlige skogsarbeidere handler det mye om enkeltpersoner, og »hvordan de *var*«. Og ofte framheves personlige særpreg: »jeg var ingen tømmerhoggar, men jeg likte å kjøre«, sier en om seg selv. Derfor kjøpte han seg tidlig hest.³² En annen forteller at han i ungdommen var med på en del vedhogging om sommeren, men ble lei det, »for jeg hadde så dårlig øks«. Derfor likte han ikke vedhogginga, og har »heller aldri likt vedhogging senere ... så det har jeg hatt med meg med ett«. Så dårlig likte han det at han alltid har kjøpt den veden han selv trengte, selv om lauvskogen grodde godt på eiendommen hans, og han ellers arbeidet hele sitt liv i skogen, og unektelig var en »skogens« mann.³³ En tilfeldig erfaring i ungdommen med en dårlig øks kunne altså prege hans personlige egenskaper som arbeidsmann for all framtid?

Som Ella Johansson har vist, fikk den maskuliniteten en tilegnet seg som skogsarbeider, sitt innhold ikke først og fremst ved å være motpol eller kontrast til noe feminint, men ved å overvinne en identitet som umoden mann.³⁴ Historiene om hvordan hver enkelt i den prosessen tilegne seg sine »egenskaper« som skikkelig arbeidsmann, handler mye om hvordan disse ble nok så *faste* – når de først var befestet. Når individuelle skogsarbeidere omtales, får presentasjonen derfor ofte preg av særegne, personlige og nærmest uforanderlige trekk.

Et vanlig tema var da hvordan en var til å stelle med arbeidsredskapene sine. »Jeg var litt veik, og var dårlig til å kvesse redskap. Skal en hogge, må en kunne kvesse redskapa sine.«³⁵ Og han »var« altså ikke slik. En annen sier om det samme: »Det var viktig at sågen var bra filad ... det fikk jeg lære meg ... og alle kom til meg og ville ha svansen filad.«³⁶

I historier om det å kjøre tømmer, skildres forholdet til hesten ofte som det avgjørende. Noen *kunne* stelle seg med hesten, andre fikk det ikke til. Og så måtte de kunne å lunne tømmeret. En skogsarbeider forteller om sin far, som »var« tømmerkjører, og kunne dette: »stokkene gikk av seg sjøl for han på lunneplassen – da såg jeg at jeg ikke kunne å lunne ...«. Samme forteller gjør seg tanker om at egentlig burde hesten tas i bruk i skogen igjen i dag, for å spare skogen. Men det lar seg neppe gjøre, for »... hvem kan kjøre dem?« Kan de ikke lære det på kurs, spurte jeg tilbake.

Jau, det trur jeg nok, men en lyt også ha prøvd det, og en må ha den praktiske sansen (...) har du ikke den, så hjelper det ikke å reise åt tømmer-skogen. På kurs kan en lære hvordan en skal gjøre det, men det er når en kommer ut i skogen en får se hvordan det skal gjøres.³⁷

Det som her kommer fram, er en velkjent vegring blant »skogens« menn mot teoretisk læring og kunnskap fra skolebenken. Mellom »skogen« og »skolen« var den kulturelle avstanden lang.³⁸

Lignende meningsinnhold kommer også fram i historier om hvordan enkelte menn som *ikke* passet i »skogen«, kunne lykkes godt på andre felter der nettopp skolegang var viktig. En som vokste opp i Nord-Värmland i 1950-årene, og utdannet seg til lærer, gir som forklaring: En gang da han på 1960-tallet prøvde seg i to uker på tømmerhogst, fikk han ikke til mer enn det hans far hogg på to dager.³⁹ At han ble lærer, framstår så å si som logisk. Lignende historier finnes om skogsarbeidere som burde ha blitt noe annet:

Det fanns dom som kom hit och inte kunde skogsarbete ... och som inte hade något där att göra ... och kanske blev dom konstnärer i stället, eller författare ... dom satt och skrev dikter ... dom kom ingen väg ... och måste arbeta i skogen ... men dom var inte lämpliga där.. och inte alla kunde vara i skogen ... kanske högg dom bara en kubik mens en annan högg fem ... det kunde du se på arbetet ... på takten.⁴⁰

En kvinne som var skogskokke i Nord-Värmland i 1950-årene, forteller om en nordmann som var der på skogsarbeid, men som egentlig var en »förläst veterinär«. For henne, som hadde med seg sin lille sønn i koia, »var han bra«. Han tok seg godt av gutten. Og han hjalp henne med å løse kryssord. Så belest som han var, kunne hun spørre ham om »vad som helst« når det gjaldt kryssord. Men »det var synd om honom«, for han passet ikke i skogen. Og til å ha over seg når han sov i koia hadde han bare med seg en liten skinnbit under lokket på ryggsekken. Altså passet han heller ikke til koielivet. Konklusjonen er at NN »var ingen skogsarbeider«. ⁴¹ Ektemannen til denne skogskokka husker den samme arbeideren. Samtidig forteller han om en annen mann, av det omvendte slaget, som svar på spørsmål om hva som var en »skikkelig skogsarbeider«. Her òg er eksempelet en nordmann – som skildte seg ut. Han hadde en »helt annen taktik« når han hogg. Han stilte seg på en spesiell måte inntil treet, og flyttet seg ikke. Og »Han högg dubbelt så mycket som dom andra« – så »det är väl handlag och taktik«, blir svaret trekt sammen til.⁴² Slik *var* denne skogsarbeideren.

... og ubrytelige hjemmekjør

Særpreget og uforanderligheten uttrykkes ofte også i historier om hvordan »skogens menn« vegret seg mot å bli noe annet, og mot alt industri- og byliv. En skogsarbeider fra Ransby forteller om »en kommunalordförande« som

kom och sade att vi inte skulle bli kvar här i dalen, vi skulle dra ut till stan för att få arbete [...]. Han skickade oss till flygfabriken i Trollhättan, det var året 1940. Jag trivdes inte där heller, var där i två månader [...] Då tog jag min gamla cykel och stack därifrån.

Så syklet han til Dalarne og tok seg slåttearbeid, og selv om det var dårlig betalt, og han måtte overnatte ute om nettene, høres valget enkelt ut.⁴³ Om en annen mann fra Ransby forteller hans kone at da han i en

periode arbeidet på et skinnverksted i Malung, måtte han med jevne mellomrom reise hjem for å hogge i skogen, for ellers kunne han »inte holde ut«.44

Tallrike anekdoter er blitt fortalt i Trysil og Nord-Värmland om menn som i 1940- og 50-årene prøvde å bryte opp fra bygda for å ta seg arbeid i by eller fabrikk, men som etter kort tid »måtte« vende »hjem« igjen, til »skogen«, til det de *egentlig* passet til. Ikke bare handlet det da om hvordan de ikke trivdes på fabrikk, ikke klarte »å gå etter klokka«, »å stå ved en maskin« eller å arbeide innendørs hele dagen. Det handlet samtidig om å understreke hvordan menn i skogsbygda hadde bestemt seg for »skogen« som det eneste riktige.

Et kritisk poeng er at de mennene det her handler om, er de som ble boende i skogsbygdene, og altså oppfylte moralen, mens de (mange) som forsvant, ikke kommer til orde. På én måte kan dette sees som en mangel ved kildene. Samtidig var det nettopp de som ble igjen, som mer enn andre både preget og ble preget av skogsbygdas kulturelle prosesser. Å balansere dette bildet med historier fra dem som flyttet ut og ikke kom tilbake, ville ha gitt andre bilder av skogsbygda, men ikke nødvendigvis riktigere uttrykk for hvilke kulturelle betydninger som preget livet i de skogsbygdene det handler om.

Disse betydningene svekkes heller ikke av at menn i skogsbygdene både har skiftet arbeid, vekslet mellom »skogen« og andre levebrød, og reist bort i til tider store antall. At *noen* stadig handlet annerledes, kan så å si ha forsterket mytologiseringen av dem som handlet »rett«. Det gjør at hjemvendene fra mer eller mindre »mislykte« forsøk på å trives i industrien eller byen, enda lettere lar seg fortelle om som heltemodige oppbrudd – for ikke å si omvendinger, etter nesten syndige utflukter. Dette meningsinnholdet understrekes gjerne ved å sette på spissen hvor kort tid en var borte: »etter bara en vecka så åkte jag hem«.45 En trysling som prøvde seg som limkoker på en fabrikk på Moelven, ble der bare to dager. Da han kom hjem ble han gående ledig, fordi skogsarbeidssesongen ennå ikke var begynt, men da desember endelig kom,

da trur jeg at jeg var den første til å pakke sekken og reise til skogen [...] og der har jeg fortsatt for ettertida.46

Her uttrykkes en hjemoverorientering som en ikke finner i kvinnes livshistorier – selv ikke når de som forteller, er kvinner som etter å ha vært mye borte på arbeid i ungdommen, har bodd resten av sine liv i

skogsbygda – og samme hvor mye de ellers har levd hjemme, og som »hjemmets« kvinner.

Om det handler heller ikke om at de mennene som forteller slik om sine skogsbygdliv, faktisk holdt seg hjemme. I skogsbygdene har menn alltid vært mye »borte« på arbeid – i én forstand (og i en annen forstand enn når jenter var »borte« på tjenester). Historiene om *denne* bortetilværelsen kunne også bekrefte skogsarbeideres hjemoverorientering. Flere av dem ser ut til å huske best av alt de vintrene da de var på steder som lå *lengst* hjemmefra. En skogsarbeider fra Ransby forteller fra en sommer i slutten av 1930-årene, at han var med på kolvedhogging så langt hjemmefra som i Dalarna. Det var langt:

Fågelvägen är det väl kanske inte mer än 4–5 mil, men med cykel körde vi över Malung, och då vart det 11 mil.47

Mange reiste »långt för att få arbete, långt från kärring och ungar«, sier en annen.48

I slike fortellinger blir det gjerne også et positivt poeng at en ikke bare reiste langt, og til fots på tungvinte veier, men at en også var borte *lenge*, gjerne hele vinteren eller sommeren, og bodde i dårlige koier. Noe som da ligger under, nesten som en forutsetning, er at det handlet om tidsavgrensede prosjekter, ikke om å reise ut for å finne mer varige levebrød, eller for å stifte hushold utenfor skogsbygda. Det handlet om å gjøre utflukter *for å* vende hjem igjen, med et størst mulig økonomisk utbytte, *til* hjemmet og husholdet, *i* skogsbygda.

Dessuten var det her snakk om å utføre arbeid som heller ikke skildret seg grunnleggende fra arbeidet i egen skogsbygd. Det var kjente arbeidsoppgaver der kompetansen fra »skogen« hjemme lot seg bekrefte. »Skogens« kulturelle kapital var knyttet til skogsbygda, men samtidig på flere måter overløkal, den kunne omsettes også i andre bygder – hvis de var *skogsbygder*. Kanskje var den mer regional enn lokal, uten at det gjorde den mindre hjemoverorientert.

Kvinner: å gjøre »alt« og å lære nytt

Hvis kvinner i mindre grad enn menn *ble* og *var* noe, og i stedet ble preget av det de *gjorde*, var de kanskje også mer åpne for forandringer. Kanskje handler dette også om forskjeller som gjelder langt utover skogsbygdens arbeidsliv. Det gamle ordtaket fra håndverket, »Sko-maker bli ved din lest«, hadde lenge liten relevans for kvinner flest.

Siden deres arbeidsliv sjelden var knyttet til betemte »lester« de kunne »bli ved«, men heller til vide spektrere av gjøremål, var de kanskje også mer åpne for å lære nytt. Det *kan* være nokså allmenne mønstre for kvinnelig og mannlig i arbeidslivet som skogsbygdenes fortellinger her får tydelig fram.

I en av beretningene om hvordan jenter ennå i 1930–40-årene »skulle gjøre alt som var da en var vaksen«, utfylles det med at en »skulle ikke ha noen lærdom, men... det var at du skulle gjøre det, og du skulle gjøre det«.49 »Lærdom« framstår her ikke som noe en satt inne med, den var ikke del av ens faste eller personlige egenskaper, slik den framstår i historiene om »skogens menn«.

Mens menn som »ikke passet« i fabrikk eller byen, heroiseres i anekdotene, hørte det å tilpasse seg nye og fremmede verdener, med som naturlige ledd i kvinners livshistorier.50 Når kvinner forteller om da de arbeidet i fabrikk eller by, før de slo seg til i skogsbygda (for det gjorde faktisk også mange kvinner), handler det ikke om heroiske tilbakevendinger til noe de »egentlig« hørte hjemme i, eller til en arbeidskultur de hadde plikt til å ta over i kraft av »arv«.

Også skolen hadde ulik betydning for jenter og gutter. For gutter var skolegang som nevnt ensbetydende med å ikke få begynne å tjene penger. Og det var om vinteren, i hogsttida, at skolen fra gammelt av også hadde krevd deres tid. Videre var det «i skogen» de var vant til å lære det de trengte å kunne, ikke »på skolebenken«. Som Kjell Hansen skriver, kan negative holdninger til videre skolegang blant menn i skogsbygder leses som en »insikt om fortsatt skolegangs irrelevans for den forventede framtiden« (se hans artikkel).

For jenter var dette annerledes. Når de dro ut på sitt første arbeid, var det gjerne på gjeting eller gårdsarbeid om sommeren, når det var skolefri. Og det arbeidet de senere fikk, handlet til dels om å ta til seg ny lærdom som i større grad enn det gutter lærte i skogsarbeidet, lignet på skolens kunnskaper. Om dette forteller kildene lite, men kanskje ligger her en tråd av en kulturell vev der også det å sende sine egne barn ut av skogsbygda, til høyere utdanning, lettere ble et naturlig innslag for kvinner enn for menn.

Bodde dine barn lenge hjemme, spør vi en skogsarbeiderkone fra Ransby, som hadde barn som ble voksne i 1960-årene: »Nej, jag ville att dom skulle komma ut och få arbete eller läsa så fort dom kunde.«51 I en samtale med et ektepar i Trysil sier mor om ungenes skolegang at: »Vi var fullt klar over at de måtte gå på skole«, hvorpå faren straks

repliserer at »det var ikke til å unngå det«.52 Det som her er en liten forskjell i tone, blir tydeligere i en samtale med et ektepar i Höljes. Ingen av barna deres bor lenger i bygda. Og begge er enige om den viktigste grunnen: Da de vokste opp, på 1960-tallet, begynte det å bli »dåligt med jobb«. »Och skogen ...«, begynner hun, før han avbryter halvt beklagende: »Ja, den ville dom inte vara vid ...« Hva syntes de så om at ungene reiste bort? »Jag ville helst att dom skulle vara hem ..., för så var det förr ...«, sier han. Så nevner han en annen far i nabolaaget som nektet sine barn reisepenger hvis de dro. Videre forteller han om da han selv prøvde å ha med seg sin sønn »i skogen«, og at han bare »tyckte det var hemskt«. Når mor igjen slipper til, forteller hun utførlig hva hver enkelt av barna har gått av skoler, og hva de er blitt. »Skogen kunde icke räcka till all heller«, sier hun, hvorpå han svarer: »Nei, men det gjorde den förr, til alle i hop.«53 Hele samtalen viser, til tross for sitt preg av løse assosiasjoner, eller kanskje derfor, hvordan mannens fortelling stadig kretser omkring »skogen« og hva den betydde *før*. En narrativ tråd som kan skimtes i farens snakk om ungene, handler kanskje først og fremst om *ham selv* som »skogens« mann, mens mors prat dreier seg mer om hva barna er *blitt*, og hva hun selv ville gjort om hun var ung, i en *ny* tid.

Hjemmet som morsfavn og maktarena

Positive bilder av det å reise ut og lære nytt står i kvinners fortellinger ikke i motstrid til det å leve og arbeide som »hjemmets kvinner«, for det gjorde mange kvinner i Trysil og Värmland lenge ennå. Og det handlet bl.a. om å ta godt i mot ektemann og sønner når de kom fra skogen. Slik ble det uttrykt i dagboka til ei skogsarbeiderkone i 1972:

I dag har hogstsesongen begynt for pappa. Han skulle hjem for å ete midt på dagen, snøete, og våt på bena. Jeg er glad for at jeg hadde igjen litt varm erteruppe, som han fikk attåt maten sin. En klem fikk han også. Det gikk ikke an at han kom heim for å ete, sa han, for han ble bare bortskjemt.54

Ømheten og omtanken uttrykkes her både i måten hun omtaler ektemannen på, som »pappa«, og i fortellingen om hans arbeid som strevsomt, og hvordan hun stelte til beste for ham, og fikk takknemlighet tilbake.

I andre historier om kvinners liv i hjemmet, er stemingen mindre idyllisk. På skogsbygdenes småbruk var det lenge vanlig at unge ekte-

folk bodde sammen med sine – oftest mannens – foreldre. Dette preget livet for mange svigerdøtre. En oppfatning blant historikere om kvinner i hushold der menn i perioder har vært borte på arbeid, er at de gjennom å forvalte økonomien på gården også fikk makt og innflytelse.⁵⁵ For mange svigerdøtre i skogsbygder var det ikke slik. Om det finnes mange dystre historier, som vitner om nedverdiggende underordning og kontroll, der svigermor opptrådte både som maktutøver og beskytter for sin sønn – kvinnens ektemann.⁵⁶

Det er ikke vanskelig å tenke seg at dette også kan ha nedfelt seg i minnene som erfaringer kvinner ville skåne *sine* døtre for, f.eks. ved å hjelpe dem bort fra skogsbygda. For gutter derimot kan de samme forholdene ha bidratt til å styrke de båndene til hjem og skogsbygd som ellers for dem gikk gjennom »skogen«. I skogsbygda var de ikke bare »skogens menn«, men herrer i egne hus.

Nye tider – og ny næring til fortellingene

I løpet av 1950-, 60- og 70-årene skjedde forandringer i skogsbygdene som på flere måter berørte de temaene det her har dreid seg om. De få mennene som ennå kunne leve av å arbeide i skogen, sluttet å bo borte i koier, men ble likevel mer borte hjemmefra – ikke bare fordi »skogen« ble helårsyrke, men fra siste del av 1970-årene også fordi de nye maskinene krevde pengeinvesteringer så store at mange kom til å arbeide både dag og natt for å greie avdragene. Med kunstig lys kunne dagene strekkes. Og helger ble brukt til reparasjoner, for å unngå produksjonsstans. Det eksotiske og heroiske i fortellingene om skogsarbeidet kan på én måte ha blitt redusert når arbeidet ble mindre kroppslig tungt, og en kunne reise hjem hver kveld, slik andre lønnsarbeidere gjorde. Samtidig kan hardkjøret med de nye maskinene ha gitt *nye* motiver til historiene om mannlige prestasjoner i skogen for å skaffe inntekter til hjemmene.

Andre menn fikk problemer med å finne lønnede arbeidsmuligheter i skogsbygdene. Og det gjorde de i samme periode som stadig flere kvinner fikk nye sjanser til å ta seg helårsarbeid »ute«, borte fra hjemmet, men nå innen bygda. Og ikke lenge etter at mennene tok i bruk motoriserte hjelpemidler i skogen, begynte mange kvinner å kjøre bil, til lønnet arbeid der de tjente sine egne penger.⁵⁷ Det meste av arbeidet i den voksende helsessektoren ble kvinnedominert. Fra Värmland fortelles det at det ennå på slutten av 1980-tallet var slik at arbeidsløse

menn konsekvent ikke ble tilbudt arbeid i hjemmehjelptjenesten, fordi alle »visste« at det ville være bortimot ærekrenkende. Og det vekke uro når kvinner etter hvert fikk bedre vilkår for å utføre dette arbeidet, f.eks. betaling for å kjøre egen bil, for »hemsamariter ska cyckla, inte köra bil«.⁵⁸

Det finnes studier av lignende endringer i andre land som viser at når husmødre tok seg lønnsarbeid, gjerne i yrker med både utdannelse og fast pengelønn, kunne det spore menn til å gjøre noe med sitt eget arbeidsliv – for å hindre degradering.⁵⁹ I den grad skogsbygda nå bød på færre sysselsettingsmuligheter for menn, kan det på den ene siden ha fått mange til å vende seg bort fra både skogen og skogsbygda. Samtidig kan det ha gjort det aktuelt å klamre seg til det gamle ved »skogen«, som nostalgisk savn. Der fantes i alle fall stadig noe å *fortelle* om som ærerikt. Om »utviklingen« tok fra dem arbeidet, kunne ingen ta fra dem »historien«.

I denne prosessen ble også bildene av »hvordan det var før«, tilført nye farger. Som sagt innledningsvis finnes det i kildene stadig spor fra flere tider, og etter flere prosesser. Det gjelder ikke minst minner som forteller om forhold som har rådet før grunnleggende endringer. Det er i møter mellom gammelt og nytt at også mange av de fortellingene som her er analysert, tydelig har fått sine meningsinnhold preget. Når menn nå ble rasjonalisert bort fra skogbruket, eller arbeidet i skogen ble totalt omdannet, kan det ha gitt næring til mye »invention of tradition«.⁶⁰ I fortidige arbeidsverdener fantes stadig temaer som menn kunne hente fram når det ble aktuelt å *fortelle* omgivelsene hva som var mannlige og ikke – fordi det som før hadde vært tatt for gitt, ble truet.

Fra 1950-årene ble flere velbrukte kulturelle rom i skogsbygdene lagt øde og flere nye åpnet. Med eksiltilværelsen i koiene forsvant viktige elementer i en mannlige verden. Når det skjedde i en tid da hele livsgrunnlaget for »skogens menn« ble truet, lå det nær å overdrive bildet både av det maskuline ved koielivet, og av den plassen »skogen« hadde i deres liv. Før 1950 var tross alt de fleste menn på arbeid i skogen bare i vinterhalvåret, mange også bare deler av vinteren. Resten av året var de borte på annet arbeide, eller hjemme. Når »skogen« og koielivet ble så viktige temaer i menns fortellinger, handler det om mytologiseringer, der hendelser ble til historier som – uten dermed å være usanne – forteller hvordan noen sider ved mennenes liv var mer betydningsfulle enn andre.

Flere eksempler på det finnes fra koielivet. Da det fra 1930-årene ble bedre hygiene i koiene, kom »forholdene før« i nytt lys. Ikke bare ble det relevant å skildre dem som uhygieniske. I ettertidas trang til å kontrastere ble bildene av menn som arbeidet og svettet hele uken igjennom uten å vaske seg, også karikert og til dels eksotisert. Samtidig får historiene ofte fram sine meningsinnhold enda tydeligere ved å understreke det fremmede og rare ved det nye. En arbeider fra Höljes husker fra sine første år i skogen på 1950-tallet en

stockholmare som var i skogen, och dom tyckte det var så konstigt, för denna stockholmaren [...] satte på sig pyjamas när han la sig ... det var det ingen annan som hade, vi låg i kalsongerna ... och var det riktigt kallt, låg vi med byxarna på ...⁶¹

Flere påstår at den som hadde med seg sengeklær, pute og dyne, i koia på denne tida ville ha blitt »utskrattat«. »Det skulde vara granris, ... och filt, ... og ryggsäcken under huvudet«.⁶²

Om det var noen som lo da nye forbedringer kom i koiene, er verken mulig eller avgjørende viktig å finne ut (selv om det kunne vært interessant å vite det). Det slike fortellinger viser, er heller hvordan bildene av »skogens menn« stadig *var i ferd* med å få sine meningsinnhold, at de hele tiden *var underveis*. Og det er *i de* prosessene det gjelder å gripe etter betydningene – selv om en da ofte vil oppdage at de aldri helt lar seg fange, som entydige og faste, fordi det en da tror en har funnet, igjen viser seg å være like mye konstituert gjennom andre prosesser, der betydningene har variert. Dette er en erkjennelse som ikke gjør analysen mindre historisk, heller tvert imot: Den beriker forståelsen av hvordan betydninger er blitt skapt, gjenskapt og omskapt i historiske prosesser. Først med hygieniseringen ble tømmerhoggernes svette »uhygienisk«. Og først etter at nytt maskineri fjernet mye av slitet, ble tunge løft også »tungvint«. Omtrent i samme fase ble tungarbeidet også »sunt«. Slik kunne historien få betydninger til å bevege seg i flere retninger.

Framskritt og tap for »skogens menn«

Også historiene om da maskiner gjorde arbeidet lettere, har flere versjoner. Etter at motorsagene inntok skogen fra 1950-årene og utover, kom det i stor grad til å bli husket som framskritt.⁶³ Men også det ble først underveis konstituert som »erfaring«. Og *den* var heller ikke

entydig. Historiene om motorsagene handler også om økt tempo og stress. Men de gjorde ikke skogsarbeidernes kroppslige innsats overflødig i skogen. Derfor fikk framskrittsfortellingen om dem også rå. Det skjedde ikke da det fra 1970-årene begynte å komme nye og større maskiner. De fjernet for mange også levebrødet. Men la oss først dvele litt ved motorsaga.

Også den utfordret for mange hvordan de »var« som skogsarbeidere (se ovenfor). Og den førte med seg nye måter å bli skogsarbeider på. Nå kunne en *på kurs* tilegne seg alt fra motorlære og stell av de nye sagene, til arbeidsteknikker, hvordan en skulle stå, bruke beina, kroppen osv. under arbeid med de nye sagene.⁶⁴ I minnene om dette balanseres inntrykkene av at motorsagene bød på barrierer, særlig for de gamle, med at de lett ble overvunnet. Tross alt framstår det nye som noe det snart ble både viktig og riktig for en »skogens mann« å mestre. Mange ble

veldig til å skru på dessa motorsagene ..., plukka dem helt sønder, og satte dem sammen igjen ... og de hadde med seg reservedelslage ... og bytte ut ...⁶⁵

I 1960-årene kom barkemaskiner og eliminerte det arbeidet som for mange gutter hadde vært selve forstadiet i en møysommelig tilegnelse av en framtid som skogsarbeider. Barkemaskinene fjernet også arbeidsplasser for voksne menn. En mann fra Trysil husker godt hvordan motorsagene ble positivt mottatt, som »den største lettelse«, mens barkemaskinene fikk mange til å reagere, for de »tok bort arbeidet«. Da hjalp det lite at barkingen var »det verste arbeidet«.⁶⁶

Når skogsarbeidere sier at »da maskinene kom, ... da vart det slut på arbeidet«, kan det i det ligge både at arbeidsplasser forsvant, og at det arbeidet som ble igjen – med å kjøre maskinene – ikke lenger ble sett som »arbeid« – i gammel mening.⁶⁷ »Nå sitter dem med kvit skjorte og kjører.«⁶⁸

De endringene som nå skjedde, fikk også betydning for fortellingene om skogsarbeidere som særegne, uforanderlige og hjemkjære. I den grad bildene av det var farget av heroisering, ble de nå også iblandet sterkere innslag av ironi: om hvordan gamle helter ble den nye tidsalderens tapere. Til dels kommer dette til uttrykk også i anekdoter om de første møtene med motorsaga, f.eks. om hvordan vante skogsarbeidere kunne finne på å sette på sagkjedet feil vei på ei motorsag, eller om den som dro og dro i startsnora på saga uten at den startet, og på spørsmål om han hadde undersøkt om det var nok bensin på den, svarte: skal det

være bensin på den? Slike historier fortelles likevel i stor grad uten at ironien blir tyngende (han som snudde kjedet feil, er selv den som forteller om det etterpå). I stedet for å ha blitt et taps- eller ikketema, framstår slike tabber som uproblematisk for en »skogens« mann.⁶⁹ Det morsomme og uskyldige virker nesten til å understreke hvor lett en egentlig lærte seg det nye – samtidig som anekdotene ikke skildrer skogsarbeidet som på vei bort.

Det ble annerledes med stormaskinene fra 1960-årene, og særlig prosessorene fra 1970-årene. Med dem ble de viktigste arbeidsoperasjonene med tømmeret, fra hogging, kapping og kvisting til vurdering, måling og frakting, overført til én stor maskin som én mann kjørte, og med en kapasitet som erstattet det flere titall menn hadde gjort før. I historiene om det som da skjedde, kom »det gamle« til uttrykk ikke som fullt tilgivelige og lett overvinnelige småtabber i møtet med det nye, men både som mer og mer totalt forskjellig fra det nye og dels som ubønhørlig dødsdømt. Vi kommer tilbake til hvordan de kulturelle prosessene som skjedde når historiene om dette skulle fortelles, gav nytt rom for mytologiseringer av det gamle arbeidet.

»Utviklingen« som »frigjøring« fra kvinnelig slit

Også for kvinner skjedde grunnleggende endringer fra 1960-årene. Men selv om deres gamle produksjonsarena, fjøset, fra bruk til bruk ble tømt for dyr, og flere og flere kvinner »gikk ut i arbeid«, fylte de stadig sine dager med mye arbeid i hjemmene. Også der ble arbeidet nå forandret.

Det gjaldt også i selve gårdsarbeidet – der det ennå overlevde. Der kunne også endringer i mannens arbeid, berøre kvinnene. En småbruker kvinne fra Trysil skrev en junidag i 1972 i dagboka si:

Da vi kom oppover gardsveien her heime, fikk vi se en rød giraff som sto på gardsplassen. Det var den flunkende nye forhøsteren, maskina som skal hjelpe oss til å få en sommer som vi ikke gruer oss til.⁷⁰

Et par uker senere summerte hun opp erfaringene med forhøsteren på følgende måte:

En forhøster er et vidunder av ei maskin! I forhold til tidligere år, blir vi nå ferdig med slått på en brøkdel av tida. Jeg er inne og lager mat og steller huset i ro og fred, og hvis jeg ser ut av vinduet, kan jeg se at jordene blir tomme og renraket på noen timer. Om jeg sakner 'kosen ved hesjene', som avisfolkene

skriver? Nei! Det var ikke så veldig festlig å servere kaffe og øl til et stort mannskap i slått, ærlig talt (notert i margen: pluss innarbeide, fjøs, unges tell og hesjing). Bære kopper, kaffekjel, ølflasker, kaker, sukker, fløte og kanskje et vass-spenn langsmed hengene. Kanskje det var tuvete og vondt å gå. Men for de som holdt på med hesjing uten å ha alt annet arbeid ved siden av, var det vel et koselig syn å se kaffebæreren komme. Da var det å 'sleppe seg ne' på', som Einar Skjæråsen skrev.⁷¹

De samme dagboksnotatene fra tida omkring 1970 er fulle av gledelige skildringer av tekniske lettelser i arbeidet, og av kontrasteringer av hvordan det var før, å bære inn vann til fjøs og hus – og skittent vann ut igjen, vaske klær i baljer og skure dem på brett, bære melk til ei grøft for kjøling, alt arbeidet med mat som måtte saltes, kokes og hermetiseres. Nå kunne den bare legges i fryseren og tas opp fersk når en trengte den. »For en lettelse!« Slik skildrer dagbøkene på felt etter felt endringene som forbedringer, og som frigjøring fra slit. En annen kvinne husker de tekniske nyvinningene som »bekvemmeligheter«.⁷²

Også blant kvinner har det vært viktig å kunne fortelle at det var tidligere at kvinner gjorde »skikkelig arbeid«. Liv Emma Thorsen har vist hvordan slike »mødrene-slet-mest«-historier ble aktualisert i møtet med en ny tid for kvinner i jordbruket.⁷³ I materialet fra Trysil og Värmland finnes likevel tydelige forskjeller mellom kvinners og menns historier om den utviklingen som nå skjedde. Kvinnenes fortellinger om den handlet ikke om tap eller degradering, slik de kom til å gjøre for mennene. Hvorfor det?

I denne fasen var det arbeidet kvinner hadde utført i skogsbygdene, ikke knyttet til arbeidsplasser som kunne forsvinne, men til oppgaver som måtte gjøres – uavhengig av markedssvingninger eller rasjonaliseringspolitikk. I skogsbygdkvinnenes arbeidskultur var det som telte, det daglige tjonet, det jevne stellet og den uavbrutte syslingen med et utall gjøremål og arbeidsoppgaver, kort sagt: »alt«. Et grunn tema i småbrukerkvinnens dagbøker fra tiden omkring 1970 er at døgnet for henne aldri strakk til for å få utført alle planlagte oppgaver. Når noen oppgaver nå kunne gjøres unna raskere, åpnet det heller muligheter: for å få utført enda mer av det hun tidligere ellers bare hadde håpet på. Samtidig bidro nye »hjelpemidler« trolig til å utvide forventningene om hva kvinner skulle kunne rekke på en dag.

For menn var dette annerledes. De nye maskinene frigjorde også dem fra gammelt slit, men samtidig både fra levebrød og fra virksomheter som i industrialismens epoke hadde gitt det viktigste materialet til

historiene om dem både som »skogens menn« og som familiens »forsørgere«. I fortellingene om »skogens menn« lå også mye kulturell kapital investert som ikke uten videre lot seg veksle inn i ny eller fremmed valuta – mens *det* var noe kvinnenes historier lenge hadde handlet svært mye om. Dessuten: fortellingene om skogsbygdkvinnenes arbeid var ikke i samme grad som for menn knyttet til en forgangen gullalder, som nå ebbet ut.

»Skogen« og »skogens menn« som kulturelle prosesser

Med den teknologiske revolusjonen fra 1960-årene ble mytologiseringen av »skogens menn« heller styrket enn svekket, ikke til tross for, men like gjerne fordi, endringene var så grunnleggende. Mytologiseringer ble da en måte å tolke endringene på, både for å få fram hvor annerledes skogsarbeidere *hadde vært*, og for å framheve det gamle som ideal, samme hvor forgangent og avsluttet det måtte være. Men også i fortellingene om de nye maskinførerne fantes temaer som *lignet* skogsarbeidet før, og som kunne gi inntrykk av videreføring.

»Blikket«, svarer flere menn når de blir spurt om hva som var viktigst for å bli en flink skogsarbeider, og det sier de enten det handler om det gamle kroppsarbeidet eller om maskintidsalderens skogsarbeid. Men selv om temaet ligner, er innholdet i fortellingene forskjellige.

Når det for gamle tømmerhoggere var viktig å ha »det rette blikket«, handlet det om å kunne se hvordan en skulle felle og ikke, både for å legge til rette for kjørerne, og for å unngå ekstra slit med å rydde opp i floker av trær og stokker som lå hulter til bulter, slik fyrstikker gjør når de tømmes i haug på et bord.⁷⁴ En som ikke hadde blikk for å unngå dette, kunne påføre både seg selv og arbeidskameratene ekstra slit. Å unngå det var her hovedmotivet.

Når førere av de nye store maskinene som både hogg, kvistet og tok tømmeret ut av skogen uten kroppslig berøring, forteller om hvor viktig blikket var for dem, er både bakgrunn og innhold endret. Her handler det om maskinførere som måtte legge opp arbeidet slik at de tok hensyn til helt andre krav både til økonomisk effektivitet, kostbart maskineri, og til omgangen med landskap og natur. Dette tilførte fortellingene om blikket nye meningsinnhold. Fra de første årene med maskinell hogging, da et nyuthogget felt kunne se ut som et krigsbombet landskap, ble maskinførerne omsider teknisk og teoretisk – og etter hvert økologisk – skolerte skogsentreprenører, som også kunne la trær

bli stående for å verne fugler som hekket i skogen. »Blikket« var stadig viktig, men med nye betydninger.

Fortellingene om »blikket« i skogsarbeidet kunne brukes til å få fram både brudd og kontinuitet. Det gamle blikket handlet om å bruke øyne og hode slik en hadde lært i kroppslig praksis og fått seg fortalt fra de gamle. Nyere historier om blikket handlet om en arbeidskultur der mer vekt ble lagt på teknisk og teoretisk forståelse, som til dels også ble lært på kurs og skoler. Men altså: I begge tilfeller handlet det om å forstå »skogen« og å legge opp arbeidet etter den. Og ennå var det enighet om at det bare var i daglig praksis at en ble fullbefaren utøver av yrket. Flertydigheten i slike historier gjorde dem brukbare både til kontrastering og identifikasjon: slik var ikke skogsarbeidet lenger, samtidig som det stadig sto for *noe* av det samme, som kunne sies å bli ført videre.

Når menn som fra 1970-årene levde av å kjøre de nye stormaskinene i skogen, forteller om sine arbeidsliv, dukker det opp flere trekk som ligner på historiene om »skogens menn« på kroppsarbeidets tid. Den samme maskinføreren som forteller om blikket, utdyper det med å fortelle at mange som ikke hadde det rette blikket, også senere har mislyktes i skogen, og derfor sluttet. Som før handler dette om hvordan skogsarbeidere enten *var* slik eller slik, og hvordan de ikke lot seg forandre. Også historiene om hvordan de prøvde noe annet, men kom tilbake til skogen, dukker opp i nye versjoner. Den som her forteller, prøvde seg en tid som lastebilsjåfør, men fant snart ut at det ikke var »det rette«. Både temaer og fortellermåter gir her inntrykk av at historien gjentar seg, og at »skogens menn« er som før. Og siden forteller *måtene* i seg selv uttrykker betydninger og meningsinnhold, er dette et tegn på kontinuitet. Samtidig er det som fylles på gamle flasker, aldri den samme gamle vinen – fortellingene *er* ikke de samme. Og når arbeidskultur ble »overført« til tider der mye var endret, skjedde stadig nytolkninger og omtolkninger.

Gjennom mytologiseringer av »arbeidet før« kunne nye generasjoner tilegne seg *noe* fra tidligere arbeidskultur, nesten slik religiøse ved å fortelle om sine helgener har markert seg som rette arvtakere av »det de sto for«. Samtidig, når arbeidsforholdene ble grunnleggende endret, kom fortellingene om dem også til å handle om hvordan mye var *annerledes før*, og hadde gått tapt på veien, eller kunne gjøre det, hvis »utviklingen« fikk fortsette. Men selv det tapte – og kanskje *kun* det – lot seg evig arve (jfr Ibsen).

I historiene om hvordan nye maskiner enten revolusjonerte eller

ødela arbeidet for »skogens menn«, finnes mye romantisk nostalgi, men også pessimistisk realisme. Ofte flettes det sammen til historier der tapt idyll og ødeleggende modernisering framstår som to sider av samme sak. Om arbeidet får en da høre om nye yrkesskader som oppsto når maskinførere ble for mye sittende stille inne i en maskin, uten å bruke kroppen. I *det* lyset kom det gamle slitet til å framstå som »sunt«. Det hindrer ikke at en i de samme fortellingene kan få høre mye om hvordan »skogen« også tidligere ødela ryggen, og slet ut kroppen, slik at en måtte førtidspensjoneres.

Et annet tema i samme sjanger handler om hvordan de nye stormaskinene ødela det sosiale miljøet i skogen. Med dem ble det slutt på gamle fellesskap rundt kaffekoppen og bålet.⁷⁶ Etter hvert ble det også mer og mer snakk om hvordan ny teknologi ødela skogen og naturen. Da handler det om stygge grøfter i landskapet, og uvetting bruk av maskineriet.⁷⁷ Og en hogstmåte som ble vanlig fra 1940-årene, snauflatene, eller »kalhyggen« på svensk, er de fleste gamle enige om – i alle fall etterpå – var både stygt og ufornuftig. På samme måte som kroppsslitet lar seg fortelle om som sunt, kan forholdet til naturen ha blitt både estetisert, etisert og økologisert – etterpå.

Poenget er her ikke å mistro det de gamle sier. Om tida før maskinene kom, sier en skogsarbeider at da var det viktig å »passe seg for ungsbogen, ikke felle borti et tre«.⁷⁸ En mann fra Trysil skal i denne tida ha brukt å si at »å hogge smågran var som å drepe små barn«.⁷⁹ Det er lite grunn til å tvile på at det i dette ligger spor etter negative reaksjoner hos de gamle den gang da snauhogsten ble innført. Men sporene må tolkes. Å ta det de gamle forteller alvorlig, er ikke det samme som å ta det bokstavelig. Og det skal ikke mye tolkning til for å forstå at den omsorgen for naturen det her handler om, var bygd på andre meningsinnhold enn dem vi lett tolker inn i lignende talemåter i dag. Skogsarbeidere kunne tidligere ha omsorg for »skogen« og livet i naturen uten å tenke økologisk. Blant annet handlet det om å ta vare på ungsbogen fordi den sto for framtidige levebrød.⁸⁰

Avslutning

Når konteksten skifter, gjør gjerne også tekstens betydninger det. Her har det samtidig handlet om hvordan det en lett tenker på som »kontekst« – i skogsbygder: skogen, landskapene, arbeidsforholdene, ressursene – også lar seg forstå som »tekst«, som skiftende betydninger og

meningsinnhold. Det er slike det her har handlet om å tolke ut av fortellinger fra kvinners og menns liv i skogsbygdene i Trysil og Värmland etter 1930.

Enten fortellingene handlet om gutters vei til »skogen« eller jenters vei til »alt mulig« – bare ikke til »skogen«, inneholder de i tillegg til påstander om »hvordan det var«, viktige spor etter hvordan det i *løpet* av perioden har gitt mening å fortelle om menns og kvinners arbeidsliv i skogsbygdene. Det er enda tydeligere når det handler om hvordan »skogens menn« var vaksinert mot å bli fabrikkmennesker – for *det* er det liten tvil om at mange gutter fra skogsbygdene likevel ble. Historiene om hvordan de »ikke kunne« det, er interessante ikke for å kartlegge hva gutter fra skogsbygder gjorde, men fordi de inneholder spor etter prosesser hvor det å flytte til en fabrikk ble et alternativ, men der noen altså sa nei, og ble igjen i bygda – og *med det* gav både arbeidet, bygda og »skogen« nye betydninger. Selv om mange reiste, eller like gjerne derfor, var det i slike prosesser at »skogen« og livet i skogsbygda fikk sine meninger konstituert – og narrativt uttrykt som historier om menns bånd til bygda og skogen. Den prosessen hvor *det* ble en måte å fortelle om de mennene som fortsatt holdt fast ved »skogen« og bygda, var en *del av* livet i bygda, ikke noe utenfor eller etter det »egentlige« eller »virkelige« livet.

De samme historiene om hvordan det i menns liv bare var »skogen«, og ikke kunne være annet, kom igjen i nye lys senere – som tapshistorier når det handlet om dem som ble rasjonalisert bort fra skogsarbeidet, og når det handlet om de få som ikke ble det, som historier om hvordan »skogens menn« var som før, i alle fall på noen måter. Slik kan fortellingene analyseres som uttrykk for hvordan kvinner og menn har *tilegnet* seg både »skogen«, »arbeidet« og andre sider ved sine liv i skogsbygda – på hver sine måter, og i varierende kontekster, i tidens løp.

Det en får fram ved å bruke kildenes narrative sider på denne måten, er ikke bare hvordan betydninger har lett for å skli unna når en prøver å holde dem fast i entydige og allmenne begreper, men hvordan mye som ser ut som »det samme« i en tid kan bety noe, og i nye tider noe annet. Det gjelder også bildet av hva som i skogsbygdene har vært kvinnelig og mannlig. Ella Johansson har forlengst vist hvordan trekk som i vår tid ofte blir sett som maskuline, i skogsbygdene tidligere ble verdsatt hos kvinner, og omvendt.⁸¹ Her finnes mye å følge opp videre. Også kroppsarbeidende menns omsorg for ungsbogen og smågrana kan høres »moderlig« ut, men å se det slik er lite historisk (like lite som

det å se kvinners produksjon av mat fra fjøset som preget av moderlig omsorg fordi det ble utført av kvinner, slik det kan høres ut når kvinner »tok seg av kyrne«). Som de andre temaene vi har vært innom, har »omsorg« historisk sett vært i bevegelse, også mellom menn og kvinner.

I det perspektivet blir en gammel skogsarbeider heller ikke mindre »mannlig« ved å fortelle sentimentalt om hvor godt det var å se barnesmilet når han hver lørdags kveld kom hjem fra skogen.⁸²

Noter

- 1 Johansson 1994.
- 2 Jfr Leopold von Rankes mest siterte setning: »Wie es eigentlich gewesen.«
- 3 Collingwood 1946.
- 4 Geertz 1973.
- 5 Kaldal 1994 s. 14f og 1995 s. 47ff.
- 6 I 1929 hadde 62% av alle bruk i Trysil under 20 da jord (Diesen 1988 s. 30). Tall fra midtre del av Klarälvdalen viser at det var omtrent det samme der i 1944 (Wallander 1948 s. 105).
- 7 Jfr også Bjerén 1989 s. 50ff.
- 8 Jfr Blom 1990a og 1990b.
- 9 En god illustrasjon av hvor sammensatt og vekslende arbeidsåret var for både kvinner og menn i førindustrielle skogsbygder, finnes i Svensson 1998 s. 177.
- 10 Intervju S34 (der det refereres til S1, S2 osv., handler det om egne intervjuer fra Trysil og Nord-Värmland. De er numerert av hensyn til anonymisering).
- 11 Intervju S1. Transkriberingen av de svenske intervjuene er ikke rettet til korrekt svensk. Den er preget av å være avskrevet av en nordmann, men også av at det er mange norske islett i den nordvärmlandske dialekten.
- 12 Halberg 1993 s. 211.
- 13 Jfr også Bjerén 1977 s. 198.
- 14 Wallander 1948 s. 246.
- 15 Intervju S12 og S40.
- 16 Jfr også Halberg 1993 s. 421.
- 17 Vevstad 1991 s. 90, se også Johansson 1989 s. 208.
- 18 Intervju S41.
- 19 Intervju S28.
- 20 Intervju S34.
- 21 Jfr også Johansson 1989 s. 205.
- 22 Intervju S39.
- 23 Intervju S39.
- 24 Intervju S56.
- 25 Også S10 og S54. Se også Johansson 1996.
- 26 Intervju S44.
- 27 Intervju S44.
- 28 Intervju S58.
- 29 Intervju S25 og S36.

- 30 Bruvoll 1998 s. 116f.
- 31 Thorsen 1993.
- 32 Intervju S8.
- 33 Intervju S9.
- 34 Johansson 1989 s. 210f.
- 35 Intervju S8.
- 36 Intervju S34.
- 37 Intervju S8.
- 38 Kjell Hansen har analysert hvordan dette også kom til uttrykk som del av en motstand da skogsbygdenes hverdagsliv møtte etterkrigstidens velferdssamfunn (Hansen 1998 og hans artikkel i denne boken).
- 39 Intervju S18.
- 40 Intervju S30.
- 41 Intervju S36.
- 42 Intervju S35.
- 43 Intervju S18.
- 44 Intervju S25.
- 45 Intervju S41.
- 46 Intervju S9.
- 47 Intervju S24.
- 48 Intervju S34.
- 49 Intervju S10.
- 50 Intervju S34.
- 51 Intervju S19.
- 52 Intervju S4.
- 53 Intervju S24 og S25.
- 54 »AK«'s dagbok nr 9: 8.2.72.
- 55 Jfr Blom 1990a.
- 56 Intervju S10.
- 57 Flere kvinner forteller at de tok førerkort før sine ektemenn: intervju S24, S28, S30, S38, S39.
- 58 Bjerén 1989 s. 39.
- 59 Percivall 1977 s. 109.
- 60 Hobsbawm og Rangers 1983.
- 61 Intervju S32.
- 62 Intervju S35 og S36.
- 63 Jfr også Hjelm 1991 s. 174ff.
- 64 Intervju S30, S4 og S24.
- 65 Intervju S45.
- 66 Intervju S3.
- 67 Intervju S9.
- 68 Intervju S30.
- 69 Intervju S27 og S55.
- 70 »AK«'s dagbok nr 12: 8.7.72.
- 71 »AK«'s dagbok nr 12: 17.7.72.
- 72 Intervju S23.

- 73 Thorsen 1989.
 74 Jfr også Johansson 1989 og Hjelm 1991.
 75 Intervju S80.
 76 Intervju S15 og S24.
 77 Intervju S2, S9, S12, S21 og S41.
 78 Intervju S3.
 79 Intervju S9.
 80 Bruvoll 1998.
 81 Johansson 1989.
 82 Intervju S55.

Utryckte kilder

- Intervjuer (S1, S2, ...). Egne intervjuer med ca. 90 mennesker fra Trysil og Värmland, utført i perioden 1995–1998.
 »AK's« dagbøker. Dagbøker skrevet av en småbruker kvinne fra Trysil (anonym).

Litteratur

- Bjerén, Gunilla 1977: Kvinna och man, natur och kultur i ett svenskt små-brukssamhälle. I: Don Kulick m.fl.. *Från kön til genus. Kvinnligt och manligt i kulturellt perspektiv*. Stockholm.
- Bjerén, Gunilla 1989: *Kvinnor i Värmlands glesbygd: försörjningsstrategier för skogsbygdens kvinnor*. Stockholm.
- Blom, Ida 1990: 'Hun er den Raadende over Husets økonomiske anliggender'? Changes in women's work and family responsibilities in Norway since the 1860s. I: Hudson P. & Lee W.R. (red.) 1990. *Women's work and the family economy in a historical perspective*. Manchester.
- Blom, Ida 1990b: Changing Gender Identities in an Industrializing Society: the Case of Norway c.1870–c.1914. *Gender & History* Vol. 3 No. 2 1990.
- Bruvoll, Torstein Engum 1998: Skogbruk og skogsarbeid i Snåsa. *Kulturelle og sosiale endringer i ei skogsbygd frå 1940- til 1970-åra*. Hovedfagsoppgåve i historie, NTNU, Trondheim.
- Collingwood, R. G. 1946: *The Idea of History*. Oxford.
- Diesen, Jan Anders 1988: *Vi slo oss igjennom. Ljørdalskonflikten 1931–37/38. Hovedoppgave i historie*, Trondheim.
- Floden, Halvor 1968: Ein fjellgard. Oslo.
- Geertz, Clifford 1973: *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York.
- Halberg, Paul Tage 1993: *Den stolte sliter. Skog- og landarbeiderne 1900 til 1990 – en kamp for likeverd*. Fellesforbundet seksjon Skog og Land. Oslo.
- Hansen, Kjell 1998: *Välfärdens motsträviga utkant. Lokal praktik och statlig styrning i efterkrigstidens nordsvenska inland*. Lund.
- Hjelm, Jonny 1991: *Skogsarbetarna och motorsågen: en studie i arbetsliv och teknisk förändring*. Lund.
- Hobsbawm, Eric & Rangers, Terence (red.) 1983: *Invention of Tradition*. Cambridge.
- Johansson, Ella 1989: Beautiful Men, Fine Women and Good Workpeople: Gender and Skill in Northern Sweden. *Gender and History, Vol. 1 No. 2*. Oxford.
- Johansson, Ella 1994: *Skogarnas fria söner. Maskulinitet och modernitet i norrländskt skogsarbete*. Nordiska museets Handlingar 118. Stockholm.
- Johansson, Ella 1996: 'Imber och mamma gjorde lite av varje'. Kvinnor, män och tid i en bonde dagbok från 1920-talet. I: R. Jacobsson & B. Lundgren (red.). *Oväntat. Aspekter på etnologisk kulturforskning*. Stockholm.
- Kaldal, Ingar 1994: *Arbeid og miljø ved Follafooss Tresliperi og Ranheim Papirfabrikk 1920–1970*. Nr 3 i Skriftserie fra Historisk Institutt. Trondheim.
- Kaldal, Ingar 1995: *Arbejdets kulturer – hvordan studere dem? Arbejderhistorie 1995*. København.
- Percivall, Birgitta 1977: Genus och husideologi. Manligt och kvinnligt i sydvästra Frankrike. I: Kulick, Don m.fl. (red) 1977. *Från kön til genus. Kvinnligt och manligt i ett kulturellt perspektiv*. Stockholm.
- Svensson, Eva 1998: *Människor i utmark*. Lund Studies of Medieval Archeology 21, Lund.
- Thorsen, Liv Emma 1993: *Det fleksible kjønn. Mentalitetsendringer i tre generasjoner bondekvinne 1920–1985*. Oslo (opposisjonsinnleggene ved disputasen står i *Norveg* 33/1990).
- Vevstad, Andreas (red.) 1991: *Trysil kommuneskoger 100 år*. Trysil.
- Wallander, Jan 1948: *Flykten från skogsbygden. En undersökning i Klarälvsdalen*. Industriens utredningsinstitut. Stockholm.